

LA TROBALLA DEL CRIST DE LA JONQUERA. UNA MOSTRA DE LA RELIGIOSITAT POPULAR DE XILXES AL SEGLE XVII

per Ferran Valls Planes

Orleyl.

Revista de l'Associació Arqueològica de la Vall d'Uixó,
núm. 0, any 2003, (pp. 17 – 22)

A les darreries de l'any 2000, en el qual vam celebrar el 375 aniversari de la troballa del Crist de la Jonquera, va aplegar a les meues mans un document¹ on es narrava exhaustivament els fets ocorreguts eixe 18 de gener de 1625. El document du el següent encapçalament: “*Información sobre el hallazgo del SS^{mo} Cristo de la Junquera de la villa de Chilches sacada del original que obra en el Archivo de la Parroquia de la misma villa, de feliz memoria. Se trasladó a instancia de Don Manuel Nebot, Ecónomo de dicha villa, siendo clavario Bautista Querol. Año 1841*”, i és, tal i com s'expressa al títol, una còpia, realitzada per Lluís Cebrian Mezquita, metge de Xilxes entre 1874 i 1882², d'un document custodiat a l'arxiu parroquial de Xilxes, el qual, segons sembla, es va conservar fins l'inici de la guerra civil de 1936. Aquest document original, a més de ser utilitzat anualment pels predicadors per a la preparació del sermó el dia de la festivitat del Crist de la Jonquera, sembla que també era conegut per mossén Arturo Almar, prevere fill de Xilxes, tal i com es desprén de la lectura del capítol corresponent de la seua obra *Chilches, pueblo de España* (1965), primera publicació on es fa menció de la troballa del Crist de la Jonquera. Allí, de forma resumida, apareixen els fets i els protagonistes de la troballa, encara que amb algunes inexactituds³ causades, possiblement, pel temps passat entre la consulta del document i la redacció del treball. Per tant l'aparició –o reaparició– d'aquesta còpia representa una nova oportunitat de conèixer eixos fets de primera mà i això és el que, amb el present article, hem intentat

Si ens endinsem en la lectura del document, comprovarem que es tracta d'una sèrie de declaracions jurades rebudes per mossén Tomàs Vidal, rector de Xilxes, davant el notari

¹ Vull agrair a Joan A. Vicent, investigador de la vida i obra de Lluís Cebrian Mezquita, el haver-me proporcionat les referències necessàries per a localitzar el document, conservat a la Biblioteca de la Universitat de Navarra, dins del fons Cebrian Mezquita .

² VICENT CAVALLER, Joan Antoni: *En Lluís Cebrian Mezquita i Almenara*, XIII Premi de Joan Fuster de Narrativa (tema local), Ajuntament d'Almenara, 2001 (inèdit).

³ Per exemple, parla de 15 testimonis quan en realitat són 12 ; el notari no és Tomàs Salvador, sinó Domingo Salvador. (ALMAR, A; LÓPEZ ALCAIDE, J. y ESPINOSA, J. M^a.: *Chilches, pueblo de España*, 1965, p. 14).

Domingo Salvador, a petició de mossén Francesc Sisternes, doctor en dret i delegat del cardenal Espínola, bisbe de Tortosa. La finalitat no era altra que recollir la major quantitat de testimonis amb la intenció d'aclarir els successos d'aquell 18 de gener de 1625. Totes les persones implicades, directament o indirectament, en la troballa (des de Pere i Joan Margalló a Joan Serra, llaurador de la Llosa, passant pel propi Tomàs Vidal, rector de Xilxes) van declarant el 5 de febrer d'eixe mateix any. Gràcies als dotze testimonis recollits hem pogut elaborar la següent crònica de la troballa.

LA TROBALLA.

El dia 18 de gener de 1625, entre les nou i les deu del matí, estaven **Joan Margalló**, llaurador de quinze anys, i el seu germà **Pere Margalló**, de tretze anys, treballant una heretat de son pare, Jaume Margalló, obrer de vila i ja difunt, situada a la partida de les Jovades, prop de la marjal. Els va entrar set i, com altres tantes vegades, van anar a beure a una séquia (*palafanga o escorredor d'aigua* apareix al document) que hi havia prop; en vore que l'aigua estava tèrbola, van anar un poc més enllà. Allí Pere va vore sobre l'aigua una mena d'os, però, en apropar-se, van reconèixer que era la imatge d'un Crist. Estava cara per amunt, l'esquena tocant l'aigua, li mancaven els braços i els peus estaven sobre uns jonquets. Tenia una alçària de poc més de dos pams i semblava prou antiga, encara que molt ben feta, perquè la sang al clau dels peus, la de la llançada del costat i la de la corona d'espines eren de gran realisme. Espantats per aquell descobriment, avisaren ràpidament a **Tiburci Valerià Salvador**, llaurador de Xilxes de vint-i-dos anys, que estava prop d'allí. En aplegar aquell al lloc de la troballa acordaren que Joan i Tiburci es quedarien custodiant la imatge, mentre Pere Margalló aniria a Xilxes a donar avís a les autoritats civils i religioses.

Camí de Xilxes es va trobar amb alguns llauradors als quals els va contar el que havia succeït. Es tracta de **Joan Serra**, llaurador de quaranta anys i veí de la Llosa, que tenia una jovada en la mateixa partida prop de la dels Margalló; **Jaume Melcior de Domingo**, lloctinent de Justícia de Xilxes de quaranta-cinc anys, que estava arrancant naps en la seua finca, i **Felip Escolano**, llaurador de Xilxes de trenta-nou anys i padrastrer de Pere i Joan Margalló, el qual estava treballant en una heretat anomenada *Potratxet* que tenia en la partida del Pouador.

Aplegat al poble acompanyat per Jaume Melcior de Domingo, van buscar el rector, mossén **Tomàs Vidal**, i les altres autoritats civils (**Melcior Mora**, jurat en cap; **Nastasio Silvestre Salvador**, jurat, i **Antoni Mora**, justícia) i els van contar els fets. Ràpidament el

rector de Xilxes acompanyat per Pere Bernat, rector de Moncofa, juntament amb les autoritats civils es varen apropar al lloc de la troballa, situat a la marjal, davall de la jovada de **Domingo Salvador**, notari de Xilxes.

En aplegar al lloc el rector es va agenollar, va adorar la imatge i, de seguida, la va traure de l'aigua i la va dipositar sobre el seu mantell. Va enviar a per un cobertor i un coixí sobre els quals va col·locar novament la imatge. Mentre, atrets per la notícia, va acudir més gent al lloc dels fets. **Francesc Albero Ferrer**, de seixanta-set anys, natural de Puçol i habitant de Xilxes, va ser dels primers en aplegar. Després de vore la imatge, va tornar al poble a per dos bigues de fusta amb les quals va fer una creu, que va adornar amb guirlandes i flors, i la va col·locar al lloc de la troballa.

En processó va ser traslladada la imatge a l'església de Xilxes on va quedar custodiada. El comentari general entre la gent era doble, per una banda l'estranyesa d'haver-se trobat la imatge en un lloc ras i descobert, tan transitat per pastors i llauradors, i que fins eixe dia no havia estat vista per ningú; per altra banda, l'estupor d'haver-la trobat sense braços i la seguretat de que aquest fet sacríleg havia estat obra d'algun enemic de la fe cristiana (*"no pot pensar sino que algun lluterà, moro y jueu o altre enemig de la Sta Fe Catholica es lo que ha maltractat y llevat los braços de dita figura de Xpto"*)⁴.

Aquest darrer fet, l'haver-se'l trobat sense braços, recorda a la gent que, cinc mesos abans, **Joan Augian**, pastor d'origen francès, de quinze anys d'edat i veí de la Llosa, va trobar, mentre guardava vaques per la marjal, un braç d'algun Crist amb mà, dits i clau que la travessava. Joan es va endur el braç a la Llosa i el va entregar al seu amo Hernando Llopis qui el va guardar. La troballa d'aquest braç sembla ser la base de la llegenda del *braç furtat* que al·ludeix a la confrontació entre Xilxes i la Llosa, pobles veïns i, com a tals, no sempre ben avinguts (mostra d'açò són els problemes a causa dels partidors de la Font de la Llosa durant els dos primers terços del segle XVII). Segons eixa llegenda, quan es va trobar el Crist en una zona on entren en contacte els dos termes municipals, els d'un i l'altre poble forcejaren per vore qui es quedava amb el Crist. El resultat va ser que de les forcejades la imatge es va trencar, quedant-se un braç en la part de la Llosa i la resta en el terme de Xilxes. Una curiosa llegenda que volia justificar la falta de braços i que, com es pot apreciar, té una base real.

⁴ Cita textual del document. Cal recordar que a principis del segle XVII encara estaven molt recents les guerres de religió entre catòlics i protestants -tan virulentes a la veïna França-, així com les revoltes dels moriscos i els atacs dels pirates berberiscos.

Al mes de febrer següent a la troballa, durant la presa de declaracions als testimonis, l'enviat del bisbe de Tortosa, mossén Francesc Sisternes, va citar a l'església de Xilxes a Hernando Llopis, veí de la Llosa, perquè duguera el braç del Crist que tenia guardat. Allí, en presència del Justícia i Jurats de la Llosa i dels seus homòlegs de Xilxes, a més del rector de Xilxes i de mossén Gaspar Castell, rector d'Almenara, el Sr. Oficial va comprovar que el braç trobat a la marjal corresponia i concordava amb el braç dret que li mancava a la imatge. Per la qual cosa va ser entregat a les autoritats eclesiàstiques de Xilxes.

La notícia de la troballa del Crist de la Jonquera, com des d'aleshores serà coneguda aquesta imatge, també va atraure a persones d'altres localitats com Betxí. El síndic d'aquesta localitat i l'ermità de Sant Antoni es van acostar a Xilxes per comprovar si la imatge trobada era la que recentment els havia desaparegut de l'ermita. Portaren la creu on havia estat per vore si coincidia, però van comprovar que la imatge de Xilxes era més menuda que la que els va desaparèixer.

I així, doncs, és com des d'aquell 18 de gener de 1625 fins a l'actualitat, la imatge del Crist de la Jonquera ha acompanyat la vida del nostre poble i de la nostra gent.

ELS PROTAGONISTES DE LA TROBALLA.

A més d'aparèixer en el present document, de la majoria d'ells tenim referències en altres fonts escrites.

* **Joan i Pere Margalló**, fills de Jaume Margalló, obrer de vila i ja difunt en 1625. Encara que de Joan no tenim altra referència que el present document, de Pere tenim constància que vivia en Xilxes en 1646, que es va casar amb Isabel Bernat i que va morir en 1664⁵.

* **Mossén Tomàs Vidal**, rector i responsable de la parròquia de Xilxes des de 1618 a 1636⁶.

* Respecte a les autoritats civils municipals (Justícia i Jurats), apareixen **Melcior Mora** (Jurat), **Nastasio Salvador** (Jurat), **Jaume Melcior** (lloctinent de Justícia), **Antoni Mora** (Justícia) i **Domingo Salvador** (notari públic). Tots ells són anomenats en altres documents de l'època, tant al cens de 1646, com a l'expedient que recull el procés judicial

⁵ VALLS, F.: "Aspectes quotidians de Xilxes en els albors de la troballa del Crist de la Jonquera", en *Fiestas Patronales en Honor al Stmo. Cristo de la Junquera*, Xilxes, 2000.

⁶ ARXIU PARROQUIAL DE LA LLOSA: Quinque Libri, 1 (1610-1644).

entre la vila de Xilxes i el lloc de la Llosa per motiu del repartiment de l'aigua de la Font de la Llosa en 1628⁷.

* En eixe document apareix també una referència a **Hernando Llopis**, veí de la Llosa que tenia en sa casa el braç de la imatge del Crist trobat a la marjal. Era obrer de vila, pedrapiquer, i va ser l'encarregat de construir (esculpir) les noves pedres dels partidors de la Font de la Llosa quan es van trencar les velles. També va ser un dels primers pobladors de la Llosa després de l'expulsió dels moriscos⁸.

* De **Joan Augian**, jove de "*nació francès*" que es va trobar el braç, no sabem res més; no obstant això, en aquesta època no era l'únic "*francès*" que vivia a la Llosa: altres eren Gabriel Montlon i Joan de la Peyra, aquest darrer era moliner del molí de la Llosa⁹. En aquella època era usual la presència de camperols jòvens procedents del sud de França que, des del seu primer destí en terres de Catalunya, passaren a terres d'Aragó i de València atrets per l'abundància de terres deixades pels moriscos expulsats¹⁰. La Llosa, des de la reconquesta, havia estat un lloc de població majoritàriament musulmana i amb l'expulsió dels moriscos en 1609 es va quedar despoblada. El seu senyor, Josep de Pròixida, va establir nous pobladors en 1610.

EL DOCUMENT.

Tal i com ja hem dit abans, l'escrit que ens hi ha aplegat és una còpia d'un document de 1841, el qual era el trasllat d'un altre document datat a Tortosa el 17 de novembre de 1755, també conservat a l'arxiu parroquial de Xilxes. Aquest darrer document era, alhora, la transcripció exacta, realitzada pel notari Carles Sabater, de l'informe elaborat el 5 de febrer de 1625 a instàncies de mossén Francesc Sisternes, delegat del cardenal Espínola, i que es custodiava a l'Arxiu de la Catedral de Tortosa. Per què eixa duplicitat de documents? L'explicació està prou clara: com que tots els anys se celebrava missa major el dia de la troballa del Crist de la Jonquera i es buscava un religiós de fora que realitzara el sermó, per tal d'evitar la pèrdua o el deteriorament de l'original conservat a l'arxiu de la parròquia –el predicador normalment consultava el document per fer referència a la troballa durant el

⁷ "*Proces portat entre parts de la vila de Chilches y lloch de la Llosa acerca de la Font del dit lloch de la Llosa sots audició del noble hoydor Don Cosme Fenollet D.D.R.C. de la Ciutat de Valencia*" (A.R.V.: Real Audiència, Processos).

⁸ Apareix a la carta pobla del 13 de novembre de 1610, atorgada per Josep de Pròixida, comte d'Almenara.

⁹ ARXIU PARROQUIAL DE LA LLOSA: Quinque Libri, 1 (1610-1644).

¹⁰ NADAL, J.: *La población española (siglos XVII-XX)*, Barcelona, Ariel, 1988 (p. 71).

sermó- i seguint els consells d'un predicador anterior, el canonge Abdó Pinazo¹¹, es va elaborar una còpia per a ús i consulta dels predicadors.

Respecte al document de 1841, que és el que va copiar Lluís Cebrian Mezquita, el seu artífex va ser mossén **Manuel Nebot**, ecònom de la parròquia de Xilxes en aquell moment, tal i com també queda manifest a l'acta de la Visita Pastoral del bisbe Damià Gordo Sáez el 15 de febrer de 1849¹². També s'anomena el clavari **Bautista Querol**. Possiblement es tracte de Joan Baptista Querol Monfort, nascut en Xilxes el 16 de gener de 1820, fill de Baptista Querol Queralt, natural de Xilxes, i de Josepa Mª Monfort Nàxer, natural de la Llosa¹³, propietari, entre d'altres, d'una heretat d'olivar, situada a la partida del Pla, que va ser expropiada per a la construcció del ferrocarril València-Tarragona en 1861¹⁴. També cal dir que la festa en honor del Crist de la Jonquera, al contrari que en l'actualitat, no era organitzada per l'Ajuntament, sinó per un clavari i uns majorals que es nomenaven tots els anys¹⁵.

Fins ací el que, a la llum del document recuperat, hem pogut esbrinar sobre la troballa del Crist de la Jonquera, el principi d'una devoció mantinguda ininterrompudament en Xilxes des d'aquell 18 de gener de 1625.

¹¹ "... Al despedirse el S. Canónigo Lectoral de Segorbe para su Yglesia, dejó encargado al Clavario Joaquín Sales, que otra vez no sacasen del archivo de la Yglesia el original de la sumaria información del hallazgo de la Ymagen del SS. Christo, pues podría perderse este documento irreparable, (...) sino que se sacase copia de ello, y sirviese para gobierno de los Predicadores de otros años..." en *Relación de las célebres fiestas que hizo la villa de Chilches al SS. Christo de la Junquera en el año 1829, siendo clavario Joaquín Sales Ms.*, (BIBLIOTECA VALENCIANA: Fons Antic, sig. XIX/23-H-20, full 102).

¹² ARXIU DE LA CATEDRAL DE TORTOSA: Visites Pastorals, carpeta 24, doc. Núm. 90.

¹³ ARXIU PARROQUIAL DE XILXES: Quinque Libri (1804-1839), f. 63.

¹⁴ BUTLLETÍ OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE CASTELLÓ, 5 d'agost de 1861 (ps. 2-3).

¹⁵ "Festividades que se pagan por los particulares. En la festividad del Santissimo Christo de la Junquera que se celebra en el diez y ocho de enero se gasta quarenta libras, en las funciones de Iglecia se gastan ocho libras, y en los fuegos para la procesion y acabada esta con un castillo se gasta treinta ô treinta y dos en poca diferencia; y estas se pagan por el Clavario y Mayorales que se nombran todos los años..." ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL: Consejos Suprimidos. "Noticia individual de las Festividades, Cofradías, Hermandades, ... de los Pueblos" (1770).